

ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЙ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

Статтю присвячено дослідженню внутрішньопартійних відносин з позиції основних теорій політичних еліт. Проаналізовано генезу елітарних концепцій. Визначено що політичні партії, як і будь яка інша соціальна система, схильні до олігархізації її структури. У статті зазначено можливі варіанти демократизації внутрішньопартійної взаємодії. Зазначено що з позиції теорії еліт внутрішньопартійна взаємодія виступає важливим фактором демократизації партійної діяльності та усієї політичної системи країни.

Протягом усього цивілізаційного розвитку еліти виконували важливі суспільні функції, діяльність політичних еліт виступає однією із головних складових політичного процесу.

Історичний досвід свідчить, що від здатності еліт визначити основні шляхи, напрямки та завдання суспільного розвитку та реалізувати концептуальні ідеологічні засади державотворення великою мірою залежав стан суспільства та держави. Іноді політичні та економічні виклики змушували еліти діяти всупереч власним груповим та індивідуальним інтересам, ставити «суспільне» благо та «суспільний інтерес» вище за власний егоїзм. Зокрема, так відбувалось у Англії, Нідерландах, Німеччині, Франції та інших європейських країнах у XVII – XVIII століттях на світанку становлення ринкових капіталістичних відносин в економічній сфері та розвитку демократії як особливої, конкурентної

форми організації політичної влади. Еліти у той історичний період діяли «всупереч собі», але виграли разом із країною.

Усе це актуалізує дослідження політичних партій з позицій теорії політичних еліт.

Політична партія представляє собою організацію людей, зсередомія яких структурована по вертикалі та по горизонталі. Будь-яка політична партія складається з трьох основних частин: партійного керівництва (партійна еліта), рядових членів партії та її прихильники. Система співпраці між структурними елементами партії, врахування інтересів простих членів партії при прийнятті партійного рішення, ступінь відкритості партійної еліти характеризують рівень внутрішньопартійної демократії.

Діяльність політичних партій спрямована також на презентацію ідеологічних доктрин та ідей у суспільстві, формуванні стійкого кола прихильників цих ідей та сприянні їх політичному вибору в електоральний період.

При цьому однією із головних небезпек у діяльності політичних партій виступає їх перетворення на інструмент реалізації інтересів порівняно невеликого кола осіб, що здійснюють безпосереднє партійне керівництво – партійної еліти. У такому випадку пересічні члени партії фактично позбавляються впливу на прийняття партійних рішень, реалізацію партійної програми та політики, процедуру висування кандидатів у депутати різних рівнів та ін.

Дослідження партійної діяльності у процесах політичних трансформацій має включати аналіз внутрішньопартійної комунікації. Без політологічного вивчення внутрішньопартійних відносин, методів партійної боротьби між групами впливу в середині партії неможливо представити повноцінну картину процесу демократизації політичної системи.

Адже в умовах перехідного періоду на рівень демократії у державі впливає не лише політичний плюралізм та свобода слова, а й розвиток механізмів внутрішньопартійної демократії. Саме тому у сучасній політичній науці набуває актуальності дослідження функцій та ролі політичних партій в умовах становлення демократії, аналіз системи внутрішньопартійних відносин між керівництвом партії та її рядовими членами.

Говорити про демократичність політичної системи, що сформована у державі без вивчення внутрішньопартійних відносин, методів партійної боротьби в середині партії та між групами впливу було б не коректно. Адже в умовах формування демократичних правил політичної взаємодії на рівень демократичності держави впливає не

лише плюралізм партійний, а й рівень розвитку внутрішньопартійної демократії. Тому вкрай актуальним у сучасній політичній науці є дослідження не лише функцій, ролі політичних партій в умовах паритетної демократії, а й вивчення системи внутрішньопартійних відносин між керівництвом партії та її рядовими членами.

Дослідженню ролі, функцій партій в політичній системі, а також внутрішньопартійним відносинам присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Роль політичних партій в процесі демократизації є предметом міждисциплінарних досліджень і підлягають аналізу представниками політичної, соціологічної, історичної, економічної наук, конституційного права та інших суспільно-гуманітарних наук, що є беззаперечним свідченням сучасного впливу партій на політичні процеси у суспільстві.

Теорія еліт у сучасній політичній науці виступає сферою міждисциплінарних досліджень, яка інтегрує здобутки політичної філософії, соціологічної науки, теорії управління, публічної політики, права, конституціоналізму, економічної науки, психології та ін.

Серед напрямків досліджень еліт можна відзначити проблему ротації політичних еліт, роль еліт у процесі державотворення, формування публічної політики та реалізації управлінських рішень, процес внутрішньоелітної взаємодії, а також аналіз конституційно-правових, інституційних, комунікативних та процесуальних основ діяльності політичної еліти [8, с. 503].

Обґрунтування сутності політичної еліти та визначення основних напрямків її діяльності на різних історичних етапах розвитку філософської та політичної думки знаходимо у працях Конфуція, Платона, Аристотеля, Марка Туллія Цицерона, Марка Аврелія, Геласія, Томи Аквінського, Ніколло Макіавеллі, Томаса Гобса, Джона Лока, Шарля Луї Монтескьє, Жан-Жака Руссо, Джона Стюарта Мілля, Девіда Г'юма, Герберта Спенсера, Фрідріха Ніцше та ін.

Класичні теорії еліт наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть започаткували Вільфредо Парето (колообіг еліт, теорія контреліти), Гаєтано Моска (теорія правлячого класу) та Рональд Міхельс (теорія «залізного закону олігархії»).

Серед досліджень різних аспектів діяльності політичних еліт та політичного класу в сучасних умовах слід відзначити таких зарубіжних авторів, як Р. Арон, Т. Боттомор, Ю. Габермас, О. Гаман-Голутвіна, Т. Дай, Р. Даль, Р. Дарендорф, А. Лейгарт, Д. Расгоу, Й. Шумпетер та ін.

Діяльності політичних еліт в сучасному українському суспільстві та визначенню їх ролі у процесах державотворення та діяльності політичних партій після проголошення Незалежності України присвячено

дослідження Б. Андресюка, В. Бебика, Є. Бистрицького, І. Бураковського, О. Гараня, М. Головатого, О. Дергачова, Н. Дубовик, В. Журавського, В. Кременя, В. Литвина, С. Макеєва, Дж. Мейса, М. Михальченка, С. Наумкіної, М. Обушного, А. Пахарєва, В. Полохало, М. Пірен, Д. Табачника, М. Томенка, Ю. Шайгородського, П. Шляхтуна та ін.

Термін «політична еліта» використовується для позначення провідних верств та груп, які здійснюють управління у різних сферах суспільного життя та визначають «правила гри» та політичної взаємодії у суспільстві [5, с. 98].

На думку українського автора М. Головатого, концепція політичного елітизму виходить з того, що «будь-яке суспільство поділяється на «вибрану» меншість, що керує суспільством та «неорганізовану» більшість, що є об'єктом управління... В основі елітаризму лежить ідея природної обдарованості людини, наявність у неї таких якостей, які зумовлюють здатність найкращого виконання владних функцій у суспільстві» [9, с. 215].

Так, на різних етапах історичного розвитку висловлювались ідеї щодо необхідності існування елітних суспільних груп. Так, Конфуцій наголошував на правлінні моральної особи, Геракліт писав про правління «найкращої особи», Платон – про правління «філософів» (мудрих). На думку Аристотеля, правити задля загального блага в умовах політиї здатні представники «середнього» класу. У релігійних доктринах середніх віків елітарний підхід знаходить вираження у феномені «цезарепапізму» (поєднання влади світської та церковної).

Джерела досліджень інтеракції еліт можна знайти у роботах Конфуція, Платона, Аристотеля. У роботах давньогрецький авторів слід відзначити наступні інтерпретації принципів взаємодії політичних еліт. По-перше, у роботах Платона поєднується евідемонізм («благо тотожне задоволенню») і раціоналізм («чеснота тотожна знанню»). Платон вважає, що дії аристократії мають підпорядковуватись принципам відповідальності та справедливості. Грецькі філософи заклали основи раціоналізму у діяльності політиків, який згодом отримав розвиток у Новий час. В межах аналізу ідеальної держави Платон наголошує на виконання кожною суспільною групою власних функцій і невтручання у функції інших суспільних груп. Ґрунтуючись на твердженні, що людина – це істота суспільна (політична), Аристотель пов'язує такі чесноти еліти, як відповідальність та справедливість із слугуванням не особистому, а суспільному (полісному) благау.

У добу Середньовіччя формується теологічна доктрина взаємодії еліт, з'являється феномен «цезарепапізму», як поєднання влади

світської та церковної у особі імператора. Діяльність та взаємодія еліт напряду пов'язується з моральними ідеалами християнської доктрини (зокрема, у роботах Томи Аквінського).

На наступному історичному відрізку, Н. Макіавеллі (перший модерний політичний теоретик) наголошував на незалежності взаємодії еліт від релігійних принципів та моралі. Звертаючись до правителів, Н. Макіавеллі радив їм застосовувати насильство, бути водночас левами та лисами, якщо не вдається вирішити конфлікт завдяки політиці та праву [1, с. 43].

Філософи доби Відродження зробили великий внесок у розробку концепції взаємодії еліт завдяки опорі на ідеологію гуманізму, переорієнтації філософських інтересів з теологічних проблем на проблеми пізнання людини, суспільства і природи. У цей час домінує принцип антропоцентризму, тобто індивідуальність, оригінальність стають особливо важливими в системі моральних чеснот еліти.

Ніколю Макіавеллі висунув ідею щодо політичної основи влади еліт, яка не потребує релігійного та морального виправдання, а його пораду правителям бути «левами» та «лисами» у подальшому інтерпретував Вільфредо Парето як два типи еліт, що змінюють один одного. У політичних доктринах доби модерну основою участі еліт у процесах державотворення стали політичні ідеології – лібералізм, консерватизм та соціалізм, а також ідеї розподілу влади, верховенства права, ротації державних службовців (бюрократії), циркуляції еліт, розвитку політичних партій та ін.

Саме у суспільствах доби модерну формується концепція елітаризму, яка наголошує на провідній ролі еліт у визначенні фундаментальних основ державотворення, державного курсу та державної політики.

Ідея розподілу влади та ротації еліт стає відмінною рисою політичних доктрин Нового часу (що виражається у творах Гуго Гроція, Джеймса Гарінгтона, Томаса Гоббса, Джона Лока, Жан-Жака Руссо, Шарля Луї Монтеск'є та ін.).

Оригінальне трактування взаємодії еліт та маси належить Ф. Ніцше, який критикує цінності гуманізму, демонструючи їх штучний характер, нівелювання особистісного потенціалу, усереднення, знищення волі до творчості та вдосконалення. Він ставить завдання переоцінки цінностей, обґрунтовує владу сильної особистості, в тому числі право еліти зневажати моральні закони.

Класичні теорії еліт Г. Моска, В. Парето та Р. Міхельса об'єднують ідеї природності суперництва еліт, конфліктів та суттєвих розбіжностей, які постійно виникають у процесі інтерації еліт [8, с. 508].

Для дослідження взаємодії політичних еліт важливою є дослідження М. Вебера легітимності політичного панування, яке обґрунтовується традиційним шляхом, харизмою лідера, або раціонально-легальними засобами політичної конкуренції. При цьому харизматичні лідери у процесі політичної взаємодії повинні обмежувати владу бюрократії, що ґрунтується на раціональному пануванні [4, с. 646].

У ХХ столітті у дослідженнях взаємодії еліт актуалізуються наступні проблеми: монополізація політичного ринку з боку елітних груп (Й. Шумпетер); елімінування з політичного простору демократичних принципів ротації еліт (Р. Даль); загострення конфліктів між владою та суспільством (А. Лейпгарт); посилення конкуренції еліт (М. Олсон).

Окремо слід наголосити на відмінностях у трактуванні сутності процесу взаємодії політичних еліт у представників двох європейських моральних доктрин – лібералізму та комунітаризму.

Перший підхід зобов'язаний своїм виникненням формування сучасної концепції політичного в лоні європейської цивілізації у Новий час і традиційно відтворюється ліберальною думкою. Тут діяльність еліти та взаємодія еліт нерозривно пов'язано з правом як головною метою політичного суспільства (Дж. Ролз, Т. Нозік, Р. Дворкін та ін.).

Для античної парадигми, представників німецької класичної філософії (передусім Г. -Ф. Гегеля) та сучасних авторів комунітарної парадигми соціальних та політичних досліджень характерним є осмислення діяльності еліт в контексті орієнтації на загальне благо як вищу мету політики. Цей підхід генетично пов'язаний з ідеями античних мислителів – Платона, Аристотеля, Цицерона, і проходить через твори Г. -Ф. Гегеля до сучасних комунітаристів (Ч. Тейлор, А. Макінтайр та ін.).

У сучасних умовах інтеракція політичних еліт обумовлена наступними соціальними факторами:

– становлення інформаційного суспільства. Один із головних викликів сучасної доби полягає у тому, що соціальна основа політичної влади поступово трансформується та заміщується, або опосередковується масовими комунікативними процесами та обумовлює відповідний формат публічної інтеракції еліт, впливає на ротацію еліт;

– відмова від авторитарного стилю правління на користь механізмів здійснення влади демократичним шляхом. Усвідомлення зростаючої необхідності політичної участі індивідів у демократичному процесі призводить до міфологізації й гіперболізації ступеня їхньої участі в процесі прийняття політичних рішень інформаційної доби, посилює політичну відповідальність еліт [13, с. 118].

Аналіз процесу інтеракції еліт відкриває нові можливості для раціонального, більш адекватного розуміння відносин, які формуються у нестабільних суспільствах з політичними та державними інститутами, що зазнають змін. Взаємодія еліт відображає і визначає динамічні процеси взаємного впливу різних за статусом та позицією (розташуванням в політичному просторі) акторів, взаємну обумовленість їхньої діяльності, і, як наслідок – зміну стану кожного з них.

У сучасних умовах взаємодія еліт обумовлена комунікативними чинниками: політична діяльність еліт починається з процесу інтерпретації інформації, інтеракція еліт розгортається у специфічному комунікативному просторі, структура та правила якого формуються під впливом мас-медіа.

Інтеракція політичних еліт – це динамічний процес безперервного взаємного узгодження дій, значення яких не закладене у самому світі політичного, воно твориться та перетворюється в його визначеннях, які еліти (індивідуальні та колективні політичні актори) постійно і взаємно демонструють. «При цьому право та можливість демонструвати та презентувати свою точку зору актори отримують, займаючи певну політичну позицію, топологічно знаходячись у певній точці політичної реальності» [7, с. 14].

Інтеракція еліт у сучасних умовах передбачає продуктивну взаємодію, взаємне інформаційне збагачення учасників, їхній взаємовплив, а не просте спілкування, у процесі інтеракції як комунікативної взаємодії актори потребують позитивного впливу один на одного.

На думку українського дослідника М. Михальченка, «елітаризм – це соціально-філософська і політологічна течія, яка об'єднує різні погляди на еліти: консервативні, ліберальні, демократичні, тоталітаристські та ін. Усі ці течії виходять з факту існування еліт, але по-різному оцінюють їх соціальні та політичні функції. Наприклад, прихильники концепції «демократичної еліти», «ліберального елітаризму» наголошують на необхідності соціальної мобільності і постійної ротації еліт, що дає змогу поповнювати еліти представниками неелітарних груп населення, закликають створювати спеціальні механізми поповнення еліт (система освіти, демократична політична система тощо) ... Теоретики демократичного елітаризму наголошують на тому, що збереження ліберальних демократичних цінностей багато в чому залежить від еліти» [9, с. 217].

З іншого боку, у теоріях елітаризму, незалежно від їх напрямку, відбувається протиставлення еліти, держави та суспільства. Це «думка, що в принципі уряд завжди та всюди має бути обмежений колом

еліти... намагання дати нормативне виправдання врядуванню еліти в демократичному суспільстві» [9, с. 218].

Політична теорія відзначається перманентною увагою до таких груп (правлячі верстви, аристократія, еліта, політичний клас, номенклатура, олігархія та ін.) та її ролі у політичних процесах щодо розвитку та інституціоналізації політичних партій, досліджуючи проблеми ротації політичних еліт, конституційно-правові, інституційні, функціональні, комунікативні та процесуальні основи взаємодії партійних еліт.

Фактично, партійні еліти у сучасному політичному процесі виконують посередницькі функції між владою та партійною організацією, виступають джерелом та ініціатором формування партійного курсу та партійної політики, формують громадську думку та політичну волю прихильників партії та електорату в цілому, визначають тип партійної організації та основні параметри внутрішньопартійної взаємодії.

Під внутрішньопартійною демократією слід розуміти реальну можливість впливу рядових членів партії на процес прийняття партійного рішення, висування кандидатів на виборах, свободу внутрішньопартійної полеміки.

Аналізуючи погляди вчених на внутрішньопартійну структуру та процес прийняття партійних рішень не можна не погодитись з поглядами представників демократичного елітаризму. Так, Йозеф Шумпетер, один із авторів концепції елітарної демократії вважав, що «раціональним методом прийняття політичного рішення є його формування та реалізація елітарними колами, забезпечуючи при цьому можливість контролю громадян над законністю таких рішень, що безумовно надає політичній еліті легітимації її права на управління суспільством. Фактично, на думку вченого, партії забезпечують формування політичної еліти та є механізмом її структуризації. Але збільшення автономії, впливовості та самостійності партійної еліти від рядових членів партії веде до олігархізації партійної структури, а як наслідок олігархізація усєї політичної системи» [12, с. 115].

Досліджуючи роль партійних еліт у формуванні структури політичної партії та формулюючи «залізний закон олігархії» Роберт Міхельс зазначає, що олігархізація партійної структури є природним та невідворотним явищем [10]. Як наслідок, будь-яка політична система для якої партії є системно-утворюючим чинником тяжіють до олігархізації своєї структури. Олігархізації партій сприяють, на думку Р. Міхельса, такі чинники, як необхідність спеціалізації керівництва партії провокують формування елітних груп, що мають більший досвід керівництва ніж пересічні члени, лідери, з об'єктивних причин

утримання своїх владних позицій утворюють групи своєї підтримки, природним також є те, що рядові члени в своїй більшості пасивні і схильні до підпорядкування лідерам [10].

У теорії «циркуляції еліт» Вільфредо Парето зазначає, що розподіл суспільства в цілому та політичних партій будь-яких його утворень на еліту і масу є природним явищем, а його джерелом виступає гетерогенність соціуму. Індивіди, які володіють більшим впливом, багатством, вищим рівнем знань утворюють вищу страту суспільства – еліту [2, с. 354]. Причому, не має сенсу ставити питання про те, справжня або не справжня партійна еліта й чи має вона право на дану назву; це еліта партії де-факто. Якщо природним є вичленування еліти у суспільстві та її циркуляція у суспільстві, то даний закон діє і в рамках окремих суспільних організацій, зокрема і в партіях. Проте, В. Парето вказує на те, що всередині еліти виділяється правляча, неправляча еліти та контреліта.

Тому в середині політичних партій можливе ведення внутрішньопартійної боротьби за владу між елітою та контрелітою, яка формується з числа представників незгодних з лінією керівництва партії і шляхом здобуття підтримки партійних мас або відповідних фінансових кіл здатна очолити партійну структуру.

Методи внутрішньопартійної боротьби між керівництвом партії та контрелітою залежать від типу правлячої еліти партії, типу політичного режиму, рівня політичної культури та ін.

Для кожного типу еліт (В. Парето виділяє «левів» та «лис») характерні визначені методи боротьби. Тому, якщо керівництво партії є «елітою лис», то протистояння з контрелітою в такій партії завершується в більшості випадків досягненням компромісу та більшим рівнем демократизації внутрішньопартійного життя, або навпаки веде до повної зміни керівництва партії.

У теорії плюралістичної демократії (поліархії) Р. Даль розглядає діяльність політичних партій з точки зору змагання груп інтересів у процесі політичної конкуренції. У таких умовах проблеми світоглядних орієнтацій політичного класу, підвищення рівня політичної культури партійних еліт та політичної активності громадян, усвідомлення місця і ролі політичної влади, відповідальності за власний раціональний вибір форм та напрямків діяльності з боку партійних еліт стають одними із головних. Взаємодія партійних еліт перетворюється на силове поле політичної діяльності, у який поступово втягуються усі суспільні проблеми.

Теорія поліархії передбачає, що у процесі внутрішньопартійної взаємодії між різними елітними групами рішення приймається

шляхом досягнення компромісу між внутрішньопартійними групами впливу, задля задоволення інтересів якнайбільшої кількості рядових членів партії.

На думу представників концепції плюралістичної демократії, політика виступає як процес змагання груп інтересів за доступ до владних ресурсів. Якщо ж розглядати концепцію поліархії через призму внутрішньопартійної боротьби, то можна побачити, що «рішення приймається шляхом досягнення компромісу між внутрішньопартійними групами впливу, за для задоволення інтересів якнайбільшої кількості рядових членів партії. Такий варіант прийняття партійних рішень обґрунтовується тим, що жодна з груп інтересів не може домінувати в партійному процесі оскільки не забезпечує представництва інтересів більшості членів партії, а тому і неможлива концентрація влади в руках партійного лідера та його групи. Таким чином, представники плюралістичної концепції демократії заперечують можливість олігархізації партій» [3, с. 47].

Такий варіант прийняття партійних рішень з боку партійної еліти обґрунтовується тим, що жодна з груп інтересів не може домінувати в партійному процесі оскільки не забезпечує представництва інтересів більшості членів партії, а тому і неможлива концентрація влади в руках партійного лідера та його групи.

Слід зазначити, що процес олігархізації партії та кулуарності в процесі прийняття рішення партійною елітою є об'єктивним на певних етапах історичного розвитку. Проте, у процесі подальшого становлення плюралістичної демократії, а також внутрішньопартійної боротьби між групами інтересів всередині партії можливий процес зростання рівня демократії в партійних структурах та підвищення рівня залученості рядових членів партії до процедури прийняття партійних рішень. Одним із елементів цього процесу є впровадження «праймеріз» у політичній системі США.

Так, до ХХ століття вибір кандидата в Президенти США від партії здійснювався її делегатами – елітарною частиною партії, та фактично представляв собою закритий кулуарний процес без залучення рядових членів партії.

Яскравим свідченням процесу демократизації внутрішньопартійної взаємодії є впровадження «праймеріз» (внутрішньопартійні вибори) у США. До початку ХХ століття вибір кандидата в Президенти США від партії здійснювався її делегатами – елітарною частиною партії, і представляв собою закритий кулуарний процес без залучення рядових членів партії. Проте, вже на початку ХХ століття було організовано прямі вибори до Сенату США (1913 р.). В результаті

внутрішньопартійної боротьби було запроваджено праймеріз під час висування кандидатів від Республіканської партії на виборах до Сенату (за ініціативою Роберта Ла Фолетта, губернатора штату Вісконсін).

Праймеріз були покликані обмежити владу партійного апарату («олігархії») та посилити вплив рядових членів партії на процес висування кандидатів. Партійна еліта висувала кандидатів на основі таких критеріїв, як впливовість в суспільстві, здатність ефективно провести виборчу кампанію та харизматичність. Праймеріз примусили політичних акторів здобувати підтримку не в середовищі партійної еліти, а серед рядових членів партії. Це підвищило суспільно-політичну роль партій в цілому, сприяло демократизації політичної системи.

Змагання між партіями під час виборів і можливість груп інтересів вільно формулювати свої погляди є ключовими ознаками моделі плюралістичної демократії, що встановлюють надійний зв'язок між пануючими та підлеглими. Для цих інститутів характерним є високий рівень внутрішньої відповідальності, за якого лідери політичних груп підзвітні їх рядовим членам.

Дж. Сарторі не будучи прихильником елітарних концепцій, проте й не відкидаючи поглядів про наявність процесів олігархізації внутрішньопартійних відносин формує та вводить у розуміння концепт «селективної поліархії» [11, с. 79]. «Селективна поліархія» передбачає формування еліт шляхом прозорих виборів, через які забезпечується легітимність політичної еліти. Тому залучення широкого кола членів партії до процедури висування кандидатів на державні посади забезпечить демократизацію внутрішньопартійних відносин та буде ефективним способом обмеження олігархічних процесів в партійному середовищі.

Крім того, партії у своїй внутрішній структурі мають різні політичні елітарні групи, що борються за домінування у внутрішньопартійних відносинах. Саме поліархічність структури партії забезпечує пересічним членам можливість реального вибору між конкуруючими елітарними групами, а наявність політичної конкуренції в середині партії унеможливорює її олігархізацію. В такому підході вибори є інструментом селекції еліт. Процес відбору партійних еліт та їх боротьби за владу на загальнодержавному рівні не можливий без залучення рядових членів до цієї боротьби, що є основним критерієм розвитку, як внутрішньопартійної демократії так і демократизації політичної системи у цілому. Фактично система праймерізів частково демонструє на практиці розуміння «селективної поліархії».

Виходячи з цього, основні причини інертності політичної системи полягають в особливостях внутрішньопартійних відносин. Однією з таких причин є олігархізація політичних партій, що зумовлена особливостями становлення партійної системи держави. Партійні організації у посткомуністичних країнах у своєму розвитку проходять етап відходу від радянського досвіду внутрішньопартійної структуризації до внутрішньопартійної демократії. Ще однією причиною олігархізації партій є несформована виборча система, що впливає на нестабільність партійної системи. На зв'язок між функціонуванням політичної еліти та виборчою системою прямо вказує М. Дюверже. Зокрема, він встановив такий зв'язок між типом виборчої системи і формуванням певної форми партійної системи:

1) пропорційна виборча система зумовлює виникнення багатопартійної системи, що характеризується існуванням автономних партій із жорсткою внутрішньою структурою;

2) мажоритарна виборча система абсолютної більшості породжує партійну систему в якій партії проводять гнучку політику й прагнуть до компромісу;

3) мажоритарна виборча система відносної більшості приводить до формування двопартійної системи [6].

Слід зазначити, що партійне керівництво (еліта) не схильне до демократизації внутрішньопартійних відносин, через побоювання втратити свій вплив в партії. Але слабка внутрішньопартійна комунікація, недопущення рядових членів партії до прийняття партійних рішень та закритість партійної еліти не сприяє розвитку політичної партії.

Не відкидаючи аргументів на користь централізації партійного керівництва, слід розцінювати діяльність внутрішньопартійних еліт з погляду легітимності їх функціонування. Адже демократизація партійної структури покликана перш за все збільшити рівень легітимності рішень прийнятих партійним керівництвом.

Для подолання олігархізації партійної структури слід забезпечити можливість впливу рядових членів партії на партійну політику, висування кандидатів на виборах, процес прийняття рішень на місцевому і центральному рівнях партійної організації, свобода внутрішньопартійної дискусії, критики партійної політики і рішень керівних органів партії, що власне і є внутрішньопартійною демократією.

Досвід партійного життя нашої держави в умовах незалежності свідчить про недемократичний характер внутрішньопартійних процесів та діяльність партійних еліт. Алгоритм висування кандидатів у депутати для всіх партій у посттоталітарних суспільствах майже однаковий і відбувається в такій послідовності: проект списку кандидатів

формується кулуарно представниками партійної еліти, а списки кандидатів формально затверджуються з'їздами партій.

Роль внутрішньопартійних відносин надзвичайно важлива і впливає на розуміння сутності політичної партії. Так, визначаючи поняття «партії», Моріс Дюверже зазначає: «Партія – це не просто спільнота, а сукупність спільнот, безліч розсіяних по країні малих об'єднань (секцій, комітетів, місцевих асоціацій та ін.), пов'язаних координаційними інститутами. Члени партії включені в чіткі інституціональні рамки, у певну – більш-менш складну – інфраструктуру... У сучасних партіях інфраструктура має величезне значення: вона встановлює загальні рамки діяльності їх членів, пропонує форму їх зв'язку між собою; вона визначає спосіб відбору керівників та їх повноваження. Вона найчастіше пояснює, чому одні партії сильні й домагаються успіху, а інші слабкі й недієздатні» [6].

Різні моделі внутрішньопартійного функціонування, що застосовуються в розвинутих демократіях, сприяють розвитку в середині партій середовища конкурентності еліт. Найефективнішим способом докорінно змінити внутрішньопартійну структуру в бік демократизації є впровадження праймерізів.

Через залучення рядових членів партій до процесу розробки та прийняття партійного рішення збільшується рівень довіри до партійної еліт, як наслідок домовленість міжпартійна і прийняття компромісного рішення отримає більший ступінь легітимациї політичної влади в цілому. Такий шлях внутрішньопартійних відносин є запорукою стабільності політичної системи в державі. Демократизація внутрішньопартійних відносин забезпечить зменшення рівня конфліктності, що є шляхом розвитку консенсусної демократії.

Таким чином, з позиції теорії еліт внутрішньопартійна взаємодія виступає важливим фактором демократизації партійної діяльності та усієї політичної системи країни.

Бібліографічний список

1. Ашин Г. К. Основы политической элитологии: [учеб. пособие] / [Ашин Г. К., Понеделков А. В., Игнатов В. Г., Старостин А. М.]. – М. : «Издательство ПРИОР», 1999. – 304 с.
2. Байме К. Політичні теорії сучасності / К. Байме; пер. з нім. М. Култаєвої, М. Бойченка. – К. : Стило, 2008. – 396 с.
3. Бусова Н. А. Делиберативная модель демократии и политика интересов / Н. А. Бусова // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 45 – 58.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер; пер. с нем. А. Ф. Филиппова, П. П. Гайдено // Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – С. 644 – 706.

5. Гаман-Голутвина О. Определения основных понятий элитологии / О. Гаман-Голутвина // Политические исследования. – 2000. – № 3. – С. 97-103.
6. Дюверже М. Политические партии [Электронный ресурс] / М. Дюверже; пер. з фр. – М. : Академический проект, 2000. – Режим доступа: http://www.read.virmk.ru/d/duverge/duv_1121.html
7. Качанов Ю. Политическая топология: структурирование политической действительности / Ю. Качанов. – М., 1995. – 223 с.
8. Ковалевський В. О. Політична еліта в системі регіональних інформаційних інтеракцій у сучасній Україні / В. О. Ковалевський // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К. : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006. – Т 2. – С. 501-511.
9. Поппер К. Открытое общество и его враги. В 2-х т. / К. Поппер. – М. : Феникс, 1992. – Т. 1. – 446 с.
10. Михельс Р. Социология политических партий в условиях демократии [Электронный ресурс] / Р. Михельс // Режим доступа: <http://www.read.virmk.ru/m/Mixels.htm>
11. Сартори Дж. Порівняльна конституційна інженерія / Сартори Дж. – пер. з 2-го англ. видання. – К. : Артек, 2001. – 224 с.
12. Якименко Ю. Особливості еволюції партійної системи України у 2004 – 2007 роках [Электронный ресурс] / Ю. Якименко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2 (29). – Режим доступа: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=83&c=2033>
13. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс; пер с нем. – [2-е изд.]. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

Стаття посвячена дослідженню внутріпартійних відносин з позиції основних політичних теорій еліт. Проаналізовано генезис елітарних концепцій. Визначено, що політичні партії, як і будь-яка інша соціальна система, схильні до олігархізації своєї структури. У статті вказано можливі варіанти демократизації внутріпартійного взаємодіяння. Зазначено, що з позиції теорії еліт внутріпартійне взаємодіяння виступає важливим фактором демократизації партійної діяльності і всієї політичної системи країни.

The article is devoted to intra-party relations from the point of view of main theories of political elite. Genesis of elite concepts is analyzed. Determined that political parties as any other social system is prone to oligarchization of its structure. In the article options for democratization of inter-party cooperation are indicated. Noted that from the position of theory of elite inner-party interaction is an important factor of democratization of party activities and of entire political system of the country.